

ГЕОПОЛІТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТУРКМЕНИСТАНУ

Священко З.В., д. і. н., професор кафедри всесвітньої історії

та методик навчання

Ємшікова С. К. студентка II курсу історичного

факультету УДПУ ім. П.Тичини

В статті висвітлено основні напрями зовнішньої політики Туркменістану після проголошення незалежності. Наголошується на тому, що основним принципом зовнішньої політики проголошено постійний нейтралітет. Зроблено висновок про те, що зовнішня політика Туркменістану спрямована на створення сприятливих умов для прискорення економічного розвитку країни.

Ключові слова: Туркменістан, нейтралітет, зовнішня політика, співробітництво.

The article outlines the main directions of Turkmenistan's foreign policy after independence. It is emphasized that the main principle of foreign policy is proclaimed constant neutrality. It is concluded that the foreign policy of Turkmenistan is aimed at creating favorable conditions for accelerating economic development of the country.

Key words: Turkmenistan, neutrality, foreign policy, cooperation.

12 грудня 1995 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію про «Постійний нейтралітет Туркменістану». Тим самим міжнародна спільнота визнала особливий статус молодій державі. В резолюції говорилося, зокрема, що ООН «визнає і підтримує проголошений Туркменістаном статус постійного нейтралітету; закликає держави-члени Організації Об'єднаних Націй поважати цей статус Туркменістану, визнаючи також його незалежність, суверенітет і територіальну цілісність» [7, 138]. За цю резолюцію проголосувало 185 держав-членів ООН. Цій події передувала тривала й наполеглива робота керівництва

країни, очолюваного президентом С. Ніязовим. Вона розпочалася відразу після проголошення Туркменістаном незалежності 27 жовтня 1991 року.

В день проголошення незалежності країни було ухвалено конституційний закон (на той час Конституції країни ще не було прийнято) «Про незалежність і основи державного устрою Туркменістану». Цим було покладено початок державного будівництва, визначення внутрішнього і зовнішнього політичного курсу країни. Подальші перспективи визначалися у прийнятій 18 травня 1992 року Конституції Туркменістану [8, 91].

Основні напрями сучасної зовнішньої політики Туркменістану визначені в «Декларації про зовнішньополітичний курс Туркменістану в ХХІ столітті на принципах постійного нейтралітету, миролюбства, позитивного добросусідства і демократії», що була прийнята 27 грудня 1999 р. Халк Маслахати (Народною Радою) Туркменістану [3, 269].

Щодо місця та ролі Туркменістану в системі міждержавних відносин в центральноазійському регіоні, то офіційний Ашгабат тривалий час зберігав нейтралітет стосовно неформального суперництва Казахстану і Узбекистану за неофіційну регіональну першість. Однак після відвідин С. Ніязова з офіційним візитом Бухари у листопаді 2004 р. і підписання ним та президентом І. Карімовим узбецько-туркменського договору «Про дружбу, зміцнення довіри і розвиток співробітництва», офіційний Ашгабат частково відійшов від політики нейтралітету. Туркменістан і Узбекистан відновили відносини, розірвані з вини Ашгабату у 2002 р., і заявили про «вічну дружбу». Експерти вважають, що туркменсько-узбецьке зближення носило передусім антиказахський аспект і стало спробою формування нового «центру сили» (Ташкент-Ашгабат) на противагу тісній взаємодії Казахстану, Киргизстану і Таджикистану [3, 269].

Туркменістан доби президента С. Ніязова (1990–2006) став єдиною країною центральноазійського регіону, лідер якої займав однозначно незалежну й чітку позицію в діалозі зі США. Зокрема, Туркменістан відмовився розмістити на своїй території війська США та їх союзників після трагічних

подій 11 вересня 2001 р. Щоправда Ашгабат змушений був згорнути співробітництво з афганським режимом талібів, з яким підтримував ділові конструктивні стосунки з 1996 р., коли таліби стали найвпливовішою військово-політичною силою в Афганістані. Проігнорувавши ініційований Іраном і Росією саміт в Алмати у жовтні 1996 р., на якому розроблялись заходи з протидії руху «Талібан» – головній загрозі безпеки регіону, Туркменістан навіть відкрив своє генеральне консульство в Гераті – найважливішому центрі північно-західного Афганістану. Та, на думку дослідників, співпраця з талібами мала економічний підтекст [4].

Зближення з талібами негативно вплинуло на туркменсько-іранські взаємини: 1998 р. було навіть відкликано іранського посла в Ашгабаті.

Та подія стала єдиною, що затьмарила партнерські стосунки Туркменістану з Ісламською Республікою Іран (ІРІ), що однією з перших визнала незалежність Туркменістану й встановила рівноправні відносини з ним. Розвиваючи двосторонні відносини, Іран керується передусім прагматичними інтересами – зміцнити свої позиції в Центральній Азії, отримати максимальну вигоду як від наявних в Туркменістані величезних запасів вуглеводнів, так і від його зручного геополітичного положення на перетині транзитних шляхів. Вагомим фактором добросусідства є наявність на півночі Ірану значного масиву туркменського населення, що зберегло родинні зв'язки зі своїми співплемінниками по той бік кордону.

Правова база двостороннього співробітництва складає близько 150 договорів і угод, в тому числі й про взаємну юридичну допомогу громадянам обох країн. Стабільна внутрішня ситуація в цих країнах сприяє розвитку транзитних операцій через їх території. ІРІ є другим після Росії важливим економічним партнером Ашгабату: з 1992 до 2006 р. двосторонній товарообіг зріс з 52 тис. дол. США до 1,4 млрд. В Туркменістані працюють представництва понад 200 іранських фірм. За допомогою Ірану в Туркменістані збудовано (або будується) близько 100 промислових об'єктів, що дозволило країні отримати найсучасніші технології в прокладенні комунікацій, виробництві будматеріалів,

медичних препаратів, комплексів хімічного водоочищення тощо. У травні 1996 р. введено в експлуатацію залізницю Теджен – Серахс – Мешхед, що забезпечує вихід держав центральноазійського регіону до портів Перської затоки. У 1998 – 2006 рр. цією магістраллю перевезено 14 млн. т вантажів, що поповнило туркменську казну на 218 млн. дол. США [4].

Пріоритетним напрямком двостороннього співробітництва є нафтогазовий сектор: Іран є основним імпортером туркменської нафти. Його частка вже 1997 р. становила 52 % й щороку зростає. Плідно співпрацюють обидві держави й у створенні спільної енергосистеми: у 2003 р. введена в експлуатацію спільно збудована ЛЕП між Балканабатом (Туркменістан) й іранським Аліабатом, а 2007 р. розпочато будівництво нової ЛЕП, що з'єднає туркменське м. Мари з іранським Мешхедом. За підсумками 2006 р. Іран став найбільшим імпортером туркменської електроенергії: його частка становила 55 % [4].

Те, що відносини з Іраном є пріоритетним зовнішньополітичним напрямком Туркменістану, підтверджує статистика взаємних візитів лідерів обох держав. Зі своїм іранським колегою А. А. Хашемі-Рафсанджані (президентом ІРІ у 1989 – 1997 рр.) С. Ніязов зустрічався 16 разів, а президент ІРІ у 1997 – 2005 рр. С. М. Хатамі свій перший закордонний візит здійснив до Ашгабата.

Стосовно відносин Туркменістану з іншими країнами регіону, то доволі плідно розвиваються туркменсько-турецькі взаємини. Туреччина приваблює офіційний Ашгабат не лише близькістю мови й культури, а й як країна, що уникла релігійного екстремізму і тісно пов'язана із Заходом. Багато туркменської молоді навчається в Туреччині. Угода про дружбу і співробітництво з цією країною була підписана у грудні 1991 р., і турецький посол першим вручив керівникові держави вірчі грамоти [5, 405].

Туреччина стала першою країною, з якою було встановлено дипломатичні відносини. Це мало велике значення ще й тому, що в ці роки Туреччина розгорнула політику економічного лібералізму, уміло

використовуючи ринкові механізми; уперше за всю свою історію вона досягла 8 % приросту ВВП, збільшивши ВНП на душу населення більше, ніж на 3 мільйони доларів США [1, 145]. Таким чином, інтерес Туркменістану до Туреччини визначався не тільки етнічною спільністю, близькістю релігійної віри, але й перспективами взаємовигідної економічної співпраці. Президент Туреччини Т. Озал, підписуючи угоду про дружбу і співробітництво між двома країнами, говорив, зокрема, саме про економічну співпрацю, яка «створює міцний фундамент для турецько-туркменських відносин» [2, 91].

Значна увага туркменським керівництвом приділяється розвитку взаємин з Саудівською Аравією, Кувейтом, Катаром, Об'єднаними Арабськими Еміратами та іншими арабськими державами, які Ашгабат вважає за взірець, який треба наслідувати і які можуть стати джерелом інвестицій для туркменської економіки. Намагаючись поширити свій вплив на Центральну Азію, Саудівська Аравія фінансує будівництво в Туркменістані мечетей і медресе, сприяє популяризації ісламу. Домагаючись особливої допомоги від мусульманського світу, президент С. Ніязов запропонував відкрити в Ашгабаті філію організації Ісламська конференція зі статусом Комітету з культурних і соціальних питань Середньої Азії і Казахстану. Саудівська Аравія, Кувейт, інші арабські держави надали Туркменістану значні кредити [3, 269].

Символічно, що свій перший закордонний візит новий президент Туркменістану Г. Бердимухаммедов здійснив до Саудівської Аравії. Склад туркменської делегації, в якій були представлені керівники економічного і соціально-культурного блоків уряду республіки, вказує на сфери потенційної співпраці двох країн. Окрім співробітництва у нафтогазовій галузі, офіційний Ер-Ріяд, що є конкурентом Тегерана в боротьбі за лідерство в ісламському світі, особливо зацікавлений у прогресі ісламської освіти, будівництві мечетей та збільшенні кількості туркменських паломників до мусульманських святинь [4]. Країни Аравійського півострова – зразок «зони економічного дива» для Туркменістану.

У 1992 р. С. Ніязов відвідав Китай, Індію, з якими почали розвивати відносини на міждержавному рівні. У тому самому році були встановлені дипломатичні відносини з Японією [5, 405].

Доволі динамічно розвиваються й українсько-туркменські міждержавні взаємини, які базуються на Договорі про дружбу і співробітництво від 10 жовтня 1992 р. На початку 2000-х рр. Туркменістан був найбільшим постачальником природного газу в Україну (близько 40 млрд куб. м щороку) [3, 269].

Розвиток відносин Туркменістану та Росії не можна назвати простим. З одного боку, Ашгабат не бажає знову опинитися «під каблуком» Москви, а з іншого – сусідство складних із політичного погляду Афганістану та Ірану змушує вбачати в Росії єдину захисницю, якщо події там набудуть бурхливого розвитку. У 1992 р. підписано Договір про дружбу і співробітництво між Туркменістаном та Росією, а також низку документів у сфері політики, економіки, дипломатичних та військових питань. Із жодною іншою з колишніх радянських республік, окрім Туркменістану, Росія не підписала Угод «Про регулювання питань подвійного громадянства» і «Про регулювання процесів переселення і захисту прав переселенців» (1993 р.). Щоправда, у 2003 р. Туркменбаші постановив, щоб усі особи з подвійним туркменсько-російським громадянством визначилися, яке громадянство залишити, тобто подвійне було скасоване.

Російсько-туркменські відносини погіршилися після того, як у червні 1997 р. С. Ніязов в односторонньому порядку ліквідував російсько-туркменське акціонерне товариство «Турк-менросгаз», 45 % якого належали «Газпрому». АТ мало монопольне право на постачання газу в Україну. Потім «Газпром» став витіснити Туркменістан з газових ринків Вірменії та частково України. Поставки газу до Росії поновилися лише після приходу до влади В. Путіна. У 2004 р. С. Ніязова примусили продати Росії на 25 років (до 2028 р.) весь видобуток газу Туркменістану за ціною 100 дол. [5, 404].

Сучасний Туркменістан знаходиться поза сферою ефективного впливу Росії, але й не завдає їй значних проблем. Стабільність в Туркменістані, що трималася на авторитеті С. Ніязова, були вигідні і Росії, й Заходу. Новий президент Г. Бердимухаммедов (з лютого 2007) один з перших закордонних візитів здійснив до Москви, підтвердивши підписані Ніязовим контракти з «Газпромом». 12 травня 2007 р. в м. Туркменбаші президент Туркменістану підписав з російським і казахстанським президентами спільну декларацію про будівництво Прикаспійського газопроводу, 360 км якого пройде територією Туркменістану, 150 – Казахстану, а потім стикується з діючим з радянських часів газопроводом Середня Азія – Центр [4].

Активно розвивались відносини Туркменістану із країнами Заходу. 1993 рік ознаменувався важливими візитами президента Туркменістану до США, Великої Британії, Франції, Бельгії, де він зустрічався з державними і громадськими діячами, промисловцями. В результаті західні країни активізували співробітництво з Туркменією, насамперед в економічній галузі, адже ця країна є одним з основних постачальників вуглецевої сировини в Європу. Прикметно, зокрема, що бесіда С. Ніязова з президентом Франції Ф. Міттераном замість запланованих 30 хвилин тривала 1 годину 20 хвилин. Хід зустрічі транслювали національне телебачення і радіо, звіт про неї опублікувала французька преса. В другий день візиту президент Туркменістану зустрічався з представниками провідних французьких фірм, з якими обговорювалися перспективи співробітництва в галузі авіації, комунікацій, автотранспорту, будівництва, газопостачання [8, 93].

В Брюсселі С. Ніязов відвідав штаб-квартиру НАТО, де зустрівся з Генеральним Секретарем цієї організації М. Вернером. Основна тема бесіди – нейтралітет Туркменістану.

1994 року візити, зустрічі, консультації президента Туркменістану з провідними зарубіжними політиками продовжилися. Важливими, зокрема, були переговори в Ірані, Малайзії, Індонезії, Туреччині, Пакистані, Австрії, Румунії, Словаччині. У резолюції, прийнятій на саміті III наради Організації

екологічного співробітництва 14 березня 1995 року, країни учасниці цієї організації підтримали звернення Туркменістану до ООН щодо визнання його статусу як нейтральної держави. У ній говорилося, що «Туркменістан конституційно бере на себе зобов'язання як постійно нейтральна держава і готовий виступати як миротворчий центр у регіоні при відповідних міжнародних гарантіях» [2, 244]. Туркменістан особливого значення надавав сприйняттю і підтримці ідеї його нейтралізму країнами СНД. Адже позиція Туркменістану дисонувала спробам якось об'єднати колишні республіки СРСР.

У контексті відносин Ашгабата із Заходом на користь теперішнього президента Г. Бердимухаммедова грає його демонстративна готовність до лібералізації країни і декларована політика «відкритих дверей».

Нинішній стан Туркменістану поки що не має історичних і політичних аналогів – його визнала міжнародна організація, підтримала світова спільнота. Туркменістан підтримує нині дипломатичні відносини з 122 державами світу, є членом понад 40 міжнародних організацій. Новий президент Туркменістану Г. Бердимухамедов неодноразово заявляв, що його країна «буде наполегливо й послідовно продовжувати зовнішньополітичний курс, біля джерел якого стояв великий Сапармурат Туркменбаші» [6, 105].

Отже, зовнішня політика Туркменістану спрямована на створення сприятливих умов для прискорення економічного розвитку країни. Основним принципом зовнішньої політики проголошено постійний нейтралітет. Час, що минув після 1995 року, засвідчив правильність рішення щодо нейтралітету: Туркменістан динамічно розвивається в економічній, культурній, соціальній сфері, зміцнює своє міжнародне становище. Його вибір дав можливість країні стати учасником важливих регіональних проєктів, зміцнити двосторонні зв'язки з багатьма державами світу.

Список використаних джерел

1. Головченко В., Кравчук О. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: Навчальний посібник. К., 2006. 336 с.

2. Дипломатия Туркменбаши: через нейтралитет к новому миру. Ашгабат, 2001. 493 с.
3. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії: Навчальний посібник. Чернівці, 2008. 308 с.
4. Зовнішня політика Туркменистану [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/11570718/politologiya/zovnishnya_politika_turkmenistanu
5. [Орлова Т.В.](#) [Історія нових незалежних держав](#): Postsovieticum: навч. піб. К., 2010. 487 с.
6. Политика президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова по новому возродженію страны. 16-й годовщине независимости Туркменистана посвящается. – Ашгабат: Главное архивное управление при Кабинете Министров Туркменистана. Архивный фонд Президента Туркменистана, 2007. 136 с.
7. Сколов В. Н. Страна в Каракумах (Туркменистан: на пути постоянного нейтралитета). Одесса, 2002. 162 с.
8. Соколов В., Бахтиев Р. Туркменістан: шлях до нейтралітету // Політичний менеджмент, 2008. С. 90-96.